

بررسی مهارت‌های روانی-اجتماعی مورد نیاز دانش‌آموزان شاهد و ایثارگر در عصر دیجیتال

زهرا آب نیکی فرد

^۱ کارشناس ارشد روانشناسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

چکیده

پژوهش حاضر به بررسی مهارت‌های روانی-اجتماعی مورد نیاز دانش‌آموزان شاهد و ایثارگر در عصر دیجیتال پرداخت. در جهان کنونی، اطلاعات و شبکه تبدیل به بنیاد زندگی اجتماعی شده‌اند که در قالب دیجیتالی شدن، بسیاری از عرصه‌های اجتماعی را دچار تغییر کرده‌اند. نظام آموزشی نیز از این قاعده استثناء نیست. دانش‌آموزان در چنین وضعیتی نیاز به مهارت‌های روانی-اجتماعی سازگار با شرایط جدید دارند. پژوهش حاضر سعی داشته است که چنین مهارت‌هایی را شناسایی کند. برای نیل به این هدف از روش تحقیق تحلیل مضمونی با رویکرد آترید استرلینگ (۲۰۰۱) استفاده شد. داده‌های پژوهش مقالات علمی بودند که در فاصله زمانی سال ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۳ میلادی (برای مقالات انگلیسی) و سال ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۲ (برای مقالات فارسی) در پایگاه‌های معتبر منتشر شده‌اند. از این تعداد با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند، ۴۷ مقاله (۱۷ مقاله فارسی و ۳۰ مقاله انگلیسی) به عنوان نمونه انتخاب و با استفاده از کدگذاری سه‌مرحله‌ای مرسوم در روش تحلیل مضمونی، تحلیل و تفسیر شده‌اند. نتایج پژوهش بیانگر این بود که دانش‌آموزان شاهد و ایثارگر نیازمند ۶ مهارت روانی-اجتماعی بنیادی هستند که هر کدام چندین مهارت خرد دیگر را شامل می‌شوند. این مهارت‌ها عبارت‌اند از مهارت‌های اطلاعاتی، مهارت‌های ادراکی، مهارت‌های جمعی، مهارت‌های گروهی، مهارت‌های ارتباطی، مهارت‌های ذهنی-شناختی و مهارت‌های شخصیتی-عاطفی. تعامل و پیوند سیستماتیک این مهارت‌ها با یکدیگر، شبکه مضامین مهارت‌های روانی-اجتماعی مورد نیاز دانش‌آموزان شاهد و ایثارگر را شکل می‌دهد.

واژگان کلیدی: مهارت‌های روانی-اجتماعی، دانش‌آموزان شاهد و ایثارگر، عصر دیجیتال، مدرسه،

تحلیل مضمونی.

مقدمه

در عصر نوین و با شکل‌گیری جامعه اطلاعاتی، جوامع تغییرات گسترده‌ای را در ساختارهای اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و آموزشی تجربه کرده‌اند. «اطلاعات» تبدیل به بنیاد زندگی در عصر کنونی شده است و همه بخش‌های زندگی انسانی یا اطلاعات‌محور شده‌اند یا در حال گذار به آن هستند. اطلاعاتی‌شدن و دیجیتالی‌شدن جهان، کلیت زندگی انسانی را تغییر داده است (کاستلز، ۲۰۱۱). نظام آموزشی به عنوان یکی از ساختارهای بنیادی در جوامع مختلف نیز از این قاعده استثناء نبوده است و بیش‌ازپیش شاهد اطلاعات‌محوری و دیجیتالی‌شدن آن هستیم. این مسئله در ایران نیز در حال اتفاق افتادن است هرچند هنوز فاصله قابل‌توجهی با کشورهای توسعه‌یافته در این زمینه دارد. در صورتی که نظام‌های آموزشی نتوانند خودشان را با این تحولات سازگار کنند دچار چالش‌ها و مسائل مختلفی خواهند شد. بنابراین، دیجیتالی‌شدن و سازگاری نظام آموزشی با منطق اطلاعاتی حاکم بر زندگی اجتماعی در عصر کنونی یک ضرورت انکارناپذیر است (آنانیادو^۱ و کلارو^۲، ۲۰۰۹). این سازگاری هم بعد سخت‌افزاری مانند امکانات دیجیتالی، دسترسی به اینترنت، آنلاین شدن آموزش و ... و هم بعد نرم‌افزاری مانند ذهنیت دیجیتالی معلمان و دانش‌آموزان، مهارت‌های روانی و اجتماعی سازگار با جهان دیجیتالی، هماهنگی نهادی و ... را شامل می‌شود.

تربیت و جامعه‌پذیری دانش‌آموزان به عنوان مهمترین هدف نظام آموزشی در عصر دیجیتال هم نیازمند امکانات سخت‌افزاری است و هم نیازمند امکانات نرم‌افزاری. این مسئله تنها محدود به فضای مدرسه و نظام آموزشی نیست، بلکه نهادهای دیگری مانند خانواده، رسانه و ... نیز دخیل هستند. در واقع، فرآیند تربیت و جامعه‌پذیری دانش‌آموزان نیازمند نوعی تعامل نهادی در عصر دیجیتال است. برآیند اساسی این تعامل مهارت‌آموزی روانی-اجتماعی دانش‌آموزان است. دانش‌آموزان در عصر دیجیتال که تغییرات وسیع و لحظه‌ای، معرف آن است، دیگر نمی‌توانند تنها با مهارت‌هایی که در جهان غیردیجیتالی آموخته‌اند زندگی کنند. هنگامی که نظام آموزشی در حال دیجیتالی‌شدن است و زندگی اجتماعی نیز به همین طریق در حال تغییر است، دانش‌آموزان نیز نیازمند مهارت‌های روانی و اجتماعی دانش‌آموزان در عصر دیجیتال همانند مهارت‌های روانی و اجتماعی موردنیاز آنان در عصر غیردیجیتالی است، اما در نگاهی عمیق‌تر این نتیجه به دست می‌آید که این مهارت‌ها نیاز است که با وضعیت دیجیتالی نوین سازگار شوند و فرم و ماهیتی دیجیتالی و اطلاعاتی به خود بگیرند. به هر حال، بنیاد زندگی اجتماعی و آموزشی در عصر نوین، اطلاعاتی‌شدن و دیجیتالی‌شدن است و دانش‌آموزان در هر مقطع تحصیلی نیاز است به مهارت‌های روانی و اجتماعی برای سازگاری با این زندگی نوین و دیجیتالی مجهز شوند. لوین^۳ و مک‌نیکول^۴ (۲۰۱۵) در همین راستا معتقدند که اگرچه مهارت‌های دیجیتالی دانش‌آموزان در عصر نوین اهمیت اساسی دارد اما این مسئله نباید باعث شود که مهارت‌های اجتماعی، فرهنگی، روانی و آموزشی دانش‌آموزان به فناوری اطلاعات و ارتباطات تقلیل پیدا کند. در واقع، مسئله اساسی این است که در عصر دیجیتال، مهارت‌های مختلف دانش‌آموزان دیجیتالی شده‌اند نه اینکه به طور کلی مهارت‌های قبلی از بین رفته و مهارت‌های نوینی شکل گرفته باشند. این ایده را در دیدگاه پژوهشگران دیگری مانند جاکمن و همکاران (۲۰۲۱) نیز می‌توان مشاهده کرد. آنان نیز بر دیجیتالی‌شدن مهارت‌های روانی و اجتماعی دانش‌آموزان (نه ایجاد مهارت‌های دیجیتالی به تنهایی) تاکید دارند.

مطالعات انجام شده در این زمینه بیانگر اهمیت اساسی چنین مهارت‌هایی برای موفقیت دانش‌آموزان در زندگی تحصیلی و اجتماعی خودشان است (بن‌یوسف^۵ و همکاران، ۲۰۲۲؛ جارا^۶ و همکاران، ۲۰۱۵؛ پاگانی^۱ و همکاران، ۲۰۱۶؛ وان‌لار^۲ و همکاران،

¹ Ananiadou, K

² Claro, M

³ Jackman, J

⁴ Lewin, C

⁵ McNicol, S

⁶ Ben Youssef, A

⁷ Jara, I

۲۰۱۷؛ جاکمن و همکاران، ۲۰۲۱). بن‌یوسف و همکاران (۲۰۲۲) معتقدند که استفاده از مهارت‌های دیجیتال و ابزارهای تکنولوژی اطلاعاتی و ارتباطی در مدارس توسط دانش‌آموزان می‌تواند سبب بهبود عملکرد تحصیلی آنان شده و موفقیت بیشتر در این زمینه را برای آنان به ارمغان بیاورد. پاگانی و همکاران (۲۰۱۶) بر این باورند که مهارت‌های دیجیتالی می‌تواند پیامدهای مثبتی در دانش‌آموزان داشته باشد؛ عملکرد تحصیلی و اجتماعی و شغلی آنان در آینده را تضمین کند و رفتارهای آنان در حوزه‌های مختلف را با تغییرات اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی نوین سازگار نماید. جاکمن و همکاران (۲۰۲۱) با بررسی سیستماتیک پژوهش‌های انجام شده در این زمینه، به این نتیجه رسیده‌اند که هرچند مهارت‌های دیجیتالی اهمیتی بنیادی در زندگی تحصیلی و اجتماعی دانش‌آموزان در عصر نوین دارد، اما زیربنای این مهارت‌های دیجیتالی، مهارت‌های روانی و اجتماعی است. در واقع از دیدگاه آنان، تنها مهارت‌های نوین برای دانش‌آموزان اهمیت ندارد بلکه نیاز است همزمان مهارت‌های روانی و اجتماعی پیشین نیز با شرایط نوین تطبیق پیدا کند. آنان ۷ مهارت روانی و اجتماعی اصلی را شناسایی کرده‌اند که عبارت‌اند از: مهارت‌های فنی، مدیریت اطلاعات، ارتباطات، همکاری، خلاقیت، تفکر انتقادی و حل مسئله. آنان همچنین ۵ مهارت زمینه‌ای برای دانش‌آموزان در عصر دیجیتال را نیز شناسایی کرده‌اند که عبارت‌اند از: آگاهی اخلاقی، آگاهی فرهنگی، انعطاف‌پذیری، خودراهبری و یادگیری مادام‌العمر (جاکمن و همکاران، ۲۰۲۱). کلارو و همکاران (۲۰۱۲) نیز به این مسئله به نوعی دیگر اشاره می‌کنند. آنان معتقدند که مهارت‌های دیجیتالی در قرن ۲۱ تنها محدود به تسلط بر فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی نیست، بلکه مهارت‌های غیردیجیتالی که نیازمند تکنولوژی‌های اطلاعاتی خاصی نیستند نیز در عصر دیجیتال ضرورت دارند. آنان به طور خاص بر مهارت‌هایی که بر فرآیندهای ذهنی، شناختی و فکری استوار هستند اشاره می‌کنند.

بنابراین می‌توان گفت که مهارت‌های موردنیاز دانش‌آموزان در عصر دیجیتال تنها محدود به مهارت‌های اطلاعاتی و دیجیتالی نیست بلکه مهارت‌های روانی-اجتماعی را نیز شامل می‌شود. این مهارت‌ها طیف وسیعی را شامل می‌شوند. هوبر^۳ و همکاران (۲۰۱۴) این مهارت‌ها را شامل مواردی مانند ریسک‌پذیری، خلاقیت، خودکارآمدی، جهت‌گیری اجتماعی، پیشگامی، پشتکار، قدرت تجزیه و تحلیل و ایجاد انگیزه می‌دانند. موسوی (۱۳۹۹) کاوشگری، تفکر انتقادی، بررسی خود، برنامه‌ریزی و قدرت تجزیه و تحلیل را از جمله مهمترین مهارت‌های اجتماعی و روانی موردنیاز دانش‌آموزان قلمداد می‌کند. عباسی و همکاران (۱۴۰۱) این مهارت‌ها را در سه بعد بحث کرده‌اند. الف) مهارت‌های شناختی که شامل مواردی مانند کمک به خودشناسی و درک توانایی‌ها و استعدادها، نیازها و علائق خود، تقویت خودباوری و اعتمادبه‌نفس در فراگیران و ... است. ب) مهارت‌های ارتباطی که شامل مواردی مانند ارتباط سالم و ایجاد تعامل، گفتگوی منطقی و سالم، سازگاری با شرایط موجود جامعه، همزیستی مسالمت‌آمیز با دیگران، حس نوع‌دوستی و ... است. ج) مهارت‌های مقابله‌ای که شامل مواردی مانند شاد زیستن و لذت بردن از زندگی سالم، شناخت عوامل استرس‌زا و شیوه‌های مقابله با آن، روحیه شکیبایی در برابر مشکلات، اجتناب از استرس‌های بی‌مورد و ... است. متقی و همکاران (۱۴۰۰) این مهارت‌ها را شامل چهار مورد دانسته‌اند: خودکنترلی، همدلی، ابزار وجود و همکاری. به هر حال، تقسیم‌بندی‌های مختلفی از مهارت‌های روانی-اجتماعی موردنیاز دانش‌آموزان انجام شده است که در مواردی بین آن‌ها تعارض و اختلاف وجود دارد. در این پژوهش تلاش شده است که با تحلیل مضمونی این پژوهش‌ها، یک تقسیم‌بندی تلفیقی و جامع از این مهارت‌ها ارائه گردد.

همان‌طور که بحث شد، مهارت‌های روانی-اجتماعی دانش‌آموزان در عصر دیجیتال ضرورتی بنیادی برای نظام آموزشی نوین است اما این مسئله در دانش‌آموزانی که دارای شرایط ویژه و خاصی هستند دارای اهمیت بیشتری است. دانش‌آموزان شاهد و ایثارگر از جمله این دانش‌آموزان هستند که دارای شرایط و ویژگی‌های فرهنگی و اجتماعی خاصی هستند. این دانش‌آموزان نیاز

¹ Pagani, L

² Van Laar, E

³ Huber, L. R

بیشتری به مهارت‌های روانی و اجتماعی دارند تا بتوانند در زندگی اجتماعی و تحصیلی موفقیت بیشتری کسب کنند. شرایط آنان به‌گونه‌ای است که بیشتر از دانش‌آموزان دیگر در معرض آسیب‌های روانی قرار دارند و به همین دلیل نیاز است که به مهارت‌های روانی و اجتماعی برای مواجهه مطلوب با این شرایط مجهز باشند. پژوهش حاضر در همین راستا به دنبال شناسایی مهارت‌های روانی-اجتماعی موردنیاز دانش‌آموزان شاهد و ایثارگر در عصر دیجیتال است. هرچند بسیاری از این مهارت‌ها ممکن است موردنیاز دیگر دانش‌آموزان نیز باشد، اما مسئله بنیادی این است که توجه به آن‌ها در دانش‌آموزان شاهد و ایثارگر به دلیل شرایط خاص آنان ضرورت بیشتری دارد.

روش پژوهش

پژوهش حاضر با رویکرد کیفی و روش تحقیق تحلیل مضمونی^۱ انجام شده است. در این رویکرد در یک فرآیند مشخص مضامین پایه، مضامین سازمان‌دهنده و مضامین فراگیر مشخص و نظام‌مند می‌شوند و سپس این مضامین به صورت نقشه و شبکه مضمونی ترسیم می‌شود. در این رویکرد سعی بر این است که از مضامین پایه‌ای که آشکار و صریح هستند، به سوی مضامین انتزاعی‌تر و کلی‌تر حرکت شود تا به مضمون یا مضامین اصلی متن دست پیدا کنیم (آترید استرلینگ،^۲ ۲۰۰۱). داده‌های پژوهش حاضر کلیه مقالات علمی به زبان فارسی و انگلیسی مرتبط با مهارت‌های موردنیاز دانش‌آموزان است که در فاصله زمانی سال ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۳ میلادی (برای مقالات انگلیسی) و سال ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۲ (برای مقالات فارسی) در پایگاه‌های معتبر منتشر شده‌اند. روش نمونه‌گیری هدفمند بوده است. بدین صورت که مقالاتی انتخاب شده‌اند که مهارت‌های روانی-اجتماعی موردنیاز دانش‌آموزان را با تاکید بر عصر دیجیتال مورد بررسی قرار داده بودند. با بررسی پایگاه‌های مختلف فارسی و انگلیسی، در مجموع ۱۰۵ مقاله فارسی و ۲۴۳ مقاله انگلیسی استخراج گردید که به طور مستقیم یا غیرمستقیم مسئله مهارت‌های روانی-اجتماعی دانش‌آموزان را مورد بررسی قرار داده بودند. از این تعداد با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند، ۴۷ مقاله (۱۷ مقاله فارسی و ۳۰ مقاله انگلیسی) به عنوان نمونه انتخاب شده است. بررسی مقالات تا زمان اشباع نظری ادامه داشته است. بدین صورت که مقالات تا زمانی که پژوهشگر احساس می‌کرد که اطلاعات جدیدی در آن‌ها در مقایسه با کدها و مقولات استخراج شده وجود ندارد، ادامه داشت و پس از آن فرآیند بررسی مقالات متوقف گردید. برای ارزیابی و اعتبار یافته‌ها از چندین روش استفاده شده است. برای تحلیل داده‌های کیفی از روش کدگذاری مضمونی آترید-استرلینگ (۲۰۰۱) استفاده شده است که سه مرحله کدگذاری را شامل می‌شود. در مرحله اول، مضامین پایه که تجربی‌ترین کدها و مضامین هستند استخراج شده‌اند. در مرحله دوم، با تلفیق مضامین پایه در چند مرحله به صورت مقایسه‌ای و تطبیقی، مضامین سازمان‌دهنده استخراج شده و در مرحله نهایی، مضمون فراگیر که مقوله بنیادی و اصلی پژوهش است استخراج شده است (نتایج این فرآیند در جدول شماره ۱ آمده است). برای ارزیابی و اعتبار یافته‌ها از چندین روش استفاده شده است. از یک طرف با استفاده از تکنیک زاویه‌بندی (کرسول،^۳ ۲۰۱۶) از دو کدگذار دیگر خواسته شد که چند مورد از مقالات را کدگذاری نمایند تا محقق از صحت و اعتبار کدگذاری خود اطمینان حاصل کند. علاوه بر این با استفاده از تکنیک «ممیزی داور» (کرسول، ۲۰۱۶) دو نفر از متخصصان این حوزه (هم روش‌شناختی و هم محتوایی) فرآیند کدگذاری و استخراج مضامین و شبکه مضامین نهایی را نظارت کرده و نتایج نهایی آن را تأیید نمودند. همچنین برای سنجش روایی محتوایی از ضریب نسبی روایی محتوا استفاده شده است.

یافته‌ها

همان‌طور که بحث شد، داده‌های پژوهش در سه مرحله کدگذاری شده‌اند. در این مرحله ۱۳۲ کد اولیه به دست آمد. در مرحله بعد این کدها پالایش شده و با استفاده از نردبان انتزاع تبدیل به ۸۰ مفهوم اولیه/گویه شدند. در مرحله بعد با تلفیق این

¹ Thematic Analysis

² Attride-Stirling, J

³ Creswell, J. W

مفاهیم/گویه‌های اولیه، ۲۳ مضمون پایه به دست آمده است و در نهایت این مضامین پایه تبدیل به ۶ مضمون سازمان‌دهنده شدند که حول محور مهارت‌های روانی-اجتماعی دانش‌آموزان به عنوان مضمون فراگیر قرار گرفتند. این فرآیند در جدول شماره ۱ آمده است.

جدول (۱) فرآیند کدگذاری و مقوله‌بندی داده‌ها و استخراج مضامین

مضمون فراگیر	مضامین سازمان‌دهنده	مضامین پایه	مفاهیم / کدهای اولیه	
مهارت‌های روانی-اجتماعی	مهارت‌های اطلاعاتی	سواد دیجیتال	توانایی استفاده از ابزارهای دیجیتالی جدید مانند کامپیوتر، موبایل و ... برای یادگیری	
			توانایی کار با نرم‌افزارهای کامپیوتری مرتبط با مانند ورد، پاورپوینت و ... و تسلط بر آن‌ها برای انجام تکالیف درسی	
			توانایی استفاده از اینترنت، شبکه‌های اجتماعی مجازی و ... برای یادگیری بهتر مطالب و حضور مؤثر در کلاس‌های مجازی	
			توانایی تشخیص اطلاعات معتبر از نامعتبر در فضای مجازی	
			توانایی تشخیص و راستی‌آزمایی اطلاعات موجود در رسانه‌های اجتماعی نوین	
			دیدگاه انتقادی نسبت به اطلاعات و مطالب موجود در فضای مجازی	
		سواد رسانه-ای نوین	مهارت ریاضی و کاربرد آن در زندگی روزمره	
			توانایی تحلیل داده‌های اطلاعاتی مرتبط با درس	
			توانایی تولید محتوای درسی از اطلاعات	
			توانایی کار با سیستم‌های اطلاعاتی	
مهارت‌های ادراکی	برنامه‌ریزی	آینده‌نگری	توانایی یادگیری مشارکتی با واسطه تکنولوژی‌های اطلاعاتی	
			توانایی افزایش کیفیت و کمیت مطالب یادگرفته شده در مدرسه با استفاده از اینترنت	
			توانایی یادگیری درس‌ها از طریق پلتفرم‌های الکترونیکی	
			توانایی استفاده کاربردی از مطالب یادگرفته شده در کلاس در زندگی روزمره	
مهارت‌های ادراکی	برنامه‌ریزی	آینده‌نگری	توانایی ترسیم آینده تحصیلی خود و حرکت در جهت آن	
			ترسیم اهداف و تلاش برای حرکت در جهت برآورده کردن آن‌ها	
			توانایی انطباق خود با زندگی تکنولوژیک و مجازی آینده	
			توانایی برنامه‌ریزی برای دستیابی به اهداف تحصیلی خود	
	سواد دیجیتال	سواد رسانه-ای نوین	آینده‌نگری	توانایی برنامه‌ریزی برای ایجاد تعادل بین اوقات فراغت و تحصیل
				توانایی اولویت‌بندی برنامه‌های درسی و غیردرسی خود
				سرعت عمل داشتن در تصمیم‌گیری در امور درسی و تحصیلی
				توانایی حل مسائل در کمترین زمان ممکن

مضمون فراگیر	مضامین سازمان دهنده	مضامین پایه	مفاهیم / کدهای اولیه	
مهارت‌های تعاملی	مشارکت و کار گروهی	مدیریت زمان	توانایی واکنش نشان دادن سریع به اتفاقات و تلاش برای مدیریت آن‌ها	
			مدیریت زمان و ایجاد تعادل بین تحصیل، فراغت و ...	
		تصمیم‌گیری	توانایی تصمیم‌گیری مناسب در موقعیت‌های مختلف تحصیلی	
			توانایی تصمیم‌گیری مناسب بدون دخالت احساسات و عواطف	
			توانایی تصمیم‌گیری صحیح در سریع‌ترین زمان ممکن	
			به اشتراک‌گذاری تجربیات درسی خود با دوستان و هم‌کلاسی‌ها	
	شبکه‌سازی اجتماعی	توانایی ایجاد تیم برای انجام تکالیف درسی و سازگاری با آن		
		توانایی مدیریت اختلافات ایجاد شده بین خود و تیم‌های ایجاد شده در کلاس		
		توانایی کمک گرفتن از دوستان و هم‌کلاسی‌ها در صورت بروز مشکل		
		داشتن روحیه همکاری با دوستان و هم‌کلاسی‌ها		
		توانایی مشارکت در تصمیم‌گیری‌های جمعی		
		توانایی ساختن شبکه‌های روابط بین دوستان و هم‌کلاسی‌ها		
مهارت‌های ارتباطی	قدرت تعامل	قدرت ارتباط	توانایی برقراری ارتباط و تعامل شبکه‌ای با معلمان، خانواده و ...	
			توانایی ارتباط و تعامل هدفمند با افراد دیگر در جامعه	
		قدرت انتقال	توانایی تلقی کردن خود به عنوان بخشی از جامعه	
			توانایی حل مسائل و مشکلات شخصی با دوستان و هم‌کلاسی‌ها	
	قدرت انتقال	قدرت ارتباط	قدرت تعامل	توانایی گفتگوی سازنده با دوستان و هم‌کلاسی‌ها
				توانایی همکاری با دوستان و هم‌کلاسی‌ها
		قدرت انتقال	توانایی برقراری ارتباط مؤثر و سازنده با معلمان	
			توانایی برقراری ارتباط مؤثر و سازنده با دوستان و هم‌کلاسی‌ها	
مهارت خلق ایده‌های نو در کلاس	خلاقیت	خلاقیت	توانایی استفاده از مهارت‌های کلامی (تاکید بر کلمات/ پیگیری مداوم/ تشویق‌های کوتاه/ پرسیدن سؤالات مناسب/ تحسین و حمایت/ توسعه پاسخ) برای مدیریت مسائل	
			توانایی استفاده از مهارت‌های غیرکلامی (مانند گوش دادن/ توجه کردن/ سکوت توجه‌آمیز/ حالت چهره/ حرکات بدن/ آهنگ صدا/ فاصله) برای مدیریت مسائل	
			مهارت خلق ایده‌های نو در کلاس	
			توانایی حل مسائل متفاوت با روش‌های بدیع در کلاس	
			مهارت تلفیق راهکارهای مختلف برای خلق راهکار جدید	
برخورداری از قوه تخیل در حل مسائل درسی				
توانایی استدلال منطقی برای مسائل درسی				

مضمون فراگیر	مضامین سازمان دهنده	مضامین پایه	مفاهیم / کدهای اولیه	
مهارت‌های ذهنی - شناختی	تفکر انتقادی	توانایی تحلیل و ارزیابی شواهد موجود برای بررسی مسائل درسی		
		توانایی نقد شیوه‌ها و روش‌های تدریس معلمان		
		توانایی نقد مطالب درسی ارائه شده در کلاس		
	تغییر پذیری	تاب‌آوری و قدرت تحمل هنگام وقوع مسائل و مشکلات در مدرسه و خانواده		
		توانایی هماهنگی با تغییرات نوین فناورانه در مسائل آموزشی		
		توانایی ریسک کردن در مسائل مختلف به صورت منطقی و عقلانی		
	حل مسئله	تفکر برای راه‌حل‌های گوناگون		
		توانایی ابداع چند راه‌حل		
		تفکر برای سنجش نتیجه		
		توانایی سنجش روابط علت و معلولی		
	هوش هیجانی	توانایی پیش‌بینی نتایج		
		توانایی شناسایی و درک عواطف، احساسات، ضعف‌ها و قوت‌های خود		
توانایی مدیریت اضطراب‌ها و تفکر قبل از انجام عمل				
خودکنترلی	داشتن انرژی و تمایل بالا برای رسیدن به اهداف خود			
	کنترل استرس و فشار روانی ناشی از درس و زندگی			
	کنترل احساسات و عواطف خود در مواجهه با مشکلات در مدرسه و خانواده			
	توانایی انطباق خود با شرایط مختلف مدرسه و خانواده			
مهارت‌های شخصیتی - عاطفی	خود برانگیختگی	ارزیابی توانمندی و ضعف‌های روانی و عاطفی خود و تلاش برای مدیریت آن‌ها		
		داشتن ابتکار عمل و خلاقیت در مسائل درسی		
		امید و خوشبینی نسبت به آینده تحصیلی خود		
خودکارآمدی	قدرت انگیزه دادن به خود برای موفقیت تحصیلی	باور داشتن به امکان موفقیت تحصیلی بیشتر در صورت کار گروهی		
		توانایی انگیزه دادن به دوستان و همکلاسی‌ها برای موفقیت بیشتر		
	باور به کارآمدی تصمیم‌گیری جمعی در کلاس و مدرسه	باور به اولویت نظم گروهی و جمعی در کلاس و مدرسه		
		باور به کارآمدی تصمیم‌گیری جمعی در کلاس و مدرسه		
خودمختاری	توانایی انجام فعالیت‌های درسی و تحصیلی به صورت مستقل	توانایی تفکر مستقل در مورد مسائل درسی		
		توانایی تفکر مستقل در مورد مسائل درسی		
		توانایی آینده‌نگری در مورد خود، تحصیل و شغل		

الف) مهارت‌های اطلاعاتی

اولین مهارت روانی-اجتماعی موردنیاز دانش‌آموزان شاهد و ایثارگر، مهارت‌های اطلاعاتی است. این مهارت‌ها عموماً مهارت‌های نوینی هستند که پس از سلطه پارادایم اطلاعاتی بر ابعاد مختلف زندگی از جمله نظام آموزشی و اجتماعی شکل گرفته‌اند. برای زندگی تحصیلی، اجتماعی و اقتصادی دانش‌آموزان شاهد و ایثارگر در آینده، یادگیری این مهارت‌ها ضرورت اساسی دارد. در واقع، دانش‌آموزان برای سازگاری با تحولات مختلفی که عموماً ماهیتی اطلاعاتی و شبکه‌ای دارند، نیاز دارند که چنین مهارت‌هایی را داشته باشند. آنان قبل از هر چیز نیاز به سواد دیجیتالی دارند. بسیاری از ابعاد آموزشی امروزه ماهیتی دیجیتالی پیدا کرده است و دانش‌آموزان اگر دارای سواد دیجیتالی نباشند، نمی‌توانند با این تحولات خودشان را سازگار نمایند. توانایی استفاده از ابزارهایی مانند کامپیوتر، موبایل، نرم‌افزارهایی مانند ورد، پاورپوینت، و توانایی استفاده سودمند از اینترنت و شبکه‌های اجتماعی مجازی از جمله توانمندی‌هایی هستند که سواد دیجیتالی دانش‌آموزان را افزایش می‌دهد (دشتستانی و حجت‌پناه، ۲۰۲۲؛ باترنا^۱ و همکاران، ۲۰۲۰). البته پیش‌نیاز این مسئله داشتن مهارت دیگری به نام سواد رسانه‌ای است. سواد رسانه‌ای به توانایی دانش‌آموزان در تشخیص ماهیت رسانه‌های ارتباطی و محتوای ارائه شده در آن‌ها (واقعی یا غیرواقعی بودن) اشاره دارد. دانش‌آموزانی که دارای این مهارت هستند می‌توانند اطلاعات معتبر را از اطلاعات نامعتبر تمیز بدهند. آنان نسبت به محتوای ارائه شده در رسانه‌های ارتباطی به ویژه شبکه‌های اجتماعی مجازی رویکردی انتقادی داشته و از این توانمندی برخوردارند که اطلاعات معتبر را دریافت نمایند (گاینر^۲، ۲۰۱۰). بر این اساس کسانی که دارای سواد رسانه‌ای هستند، به سادگی دچار آسیب‌های ناشی از حضور در چنین فضاهایی نمی‌شوند. علاوه بر این، دانش‌آموزان شاهد و ایثارگر نیاز است که دارای ذهنیت اطلاعاتی باشند. آنان باید بتوانند کار با سیستم‌های اطلاعاتی را به مرور فراگیرند، بتوانند با داده‌های اطلاعاتی آشنا شده و آن‌ها را تحلیل کنند و برای نمونه بتوانند با بهره‌مندی از چنین سیستم‌هایی به تولید محتوای درسی موردنیاز خودشان اقدام کنند (پورسل^۳ و همکاران، ۲۰۱۳). هدف بنیادی در فراگیری این مهارت‌ها برای دانش‌آموزان، تقویت فرآیند یادگیری آنان است. آن‌ها باید توانایی یادگیری مشارکتی با واسطه تکنولوژی‌های اطلاعاتی را داشته باشند و به طور کلی بتوانند با بهره‌مندی از ابزارهای دیجیتالی از یک طرف، و شکل‌دهی به ذهنیتی اطلاعاتی در خودشان به مرور زمان از طرف دیگر، پذیرای یادگیری دانش‌محور باشند (کاوری^۴ و همکاران، ۲۰۱۹). البته این مسئله نیازمند زیرساخت‌های سخت‌افزاری در مدارس و نظام آموزشی است که خارج از بحث این مقاله می‌باشد.

ب) مهارت‌های ادراکی

دومین مهارت روانی-اجتماعی موردنیاز دانش‌آموزان شاهد و ایثارگر، مهارت‌های ادراکی است. این مهارت‌ها برعکس مهارت‌های اطلاعاتی که عموماً عینی بودند، بیشتر ماهیت ذهنی و تفسیری دارند. در واقع مرتبط با ذهنیت و نظام ادراکی-تفسیری دانش‌آموزان هستند. این مهارت‌ها بر مبنای تحلیل مضمونی داده‌های پژوهش چهار مهارت خرد را شامل می‌شود: آینده‌نگری، برنامه‌ریزی، مدیریت زمان و تصمیم‌گیری. دانش‌آموزان شاهد و ایثارگر نیاز است که از قدرت و توان آینده‌نگری مطلوبی برخوردار باشند، بتوانند آینده تحصیلی خودشان را ترسیم کنند، اهداف و برنامه‌هایی برای خودشان در نظر بگیرند و در راستای نیل به آن‌ها حرکت کنند. آنان نیاز است که بتوانند خودشان را با زندگی تکنولوژیک و مجازی آینده تطبیق بدهند (عباسی و همکاران، ۱۴۰۱). برای تحقق آینده‌نگری، دانش‌آموزان لازم است که از مهارت و توانمندی برنامه‌ریزی نیز برخوردار باشند. بدین معنا که بتوانند در جهت نیل به اهداف تحصیلی و غیرتحصیلی خودشان برنامه‌ریزی کنند و مهم‌تر از این، توان اولویت‌بندی برنامه‌های خودشان را نیز داشته باشند. در واقع، مهارت برنامه‌ریزی می‌تواند ابزار و استراتژی مهمی برای تحقق آینده‌نگری در

¹ Baterna, H. B² Gainer, J. S³ Purcell, K⁴ Kawuri, M. Y

دانش‌آموزان باشد (لانگبرگ^۱ و همکاران، ۲۰۱۲). مدیریت زمان دیگر مهارت ادراکی اساسی است که دانش‌آموزان شاهد و ایثارگر به آن نیاز دارند. همان‌طور که بحث شد فشردگی زمان یکی از بنیادهای هستی‌شناختی جهان تکنولوژیک و دیجیتالی کنونی است. در صورتی که دانش‌آموزان نتوانند از زمان خودشان به خوبی استفاده کنند نمی‌توانند در مراحل مختلف تحصیل و زندگی موفقیت چندانی به دست بیاورند. آنان لازم است در تصمیم‌گیری درسی و غیردرسی سرعت عمل داشته باشند، بتوانند مسائل را در کمترین زمان ممکن حل کنند و بین تحصیل، فراغت و ... تعادل زمانی برقرار نمایند (بدری گرگری و همکاران، ۱۳۹۴). در نهایت، تصمیم‌گیری مهارت ادراکی دیگر موردنیاز دانش‌آموزان شاهد و ایثارگر در عصر دیجیتال است. دانش‌آموزان باید از قدرت تصمیم‌گیری در امور درسی و غیردرسی برخوردار باشند و در راستای تحقق اهداف و برنامه‌های خودشان، با تعادل‌بخشی بین عواطف و منطق یا استدلال و عاطفه، تصمیمات درستی اتخاذ نمایند (گذر و مویدی، ۱۴۰۱). این مهارت‌های ادراکی به مرور نظام ذهنی و معنایی دانش‌آموزان را تقویت کرده و آنان را برای پذیرش و فراگیری مهارت‌های روانی-اجتماعی دیگر آماده می‌کند.

ج) مهارت‌های گروهی

سومین مهارت روانی-اجتماعی موردنیاز دانش‌آموزان شاهد و ایثارگر، مهارت‌های گروهی است. این مهارت‌ها عموماً مرتبط با مشارکت، همکاری و کار گروهی در بین دانش‌آموزان است. تحقیقات مختلف نشان داده است که فعالیت گروهی و کار مشترک دانش‌آموزان با یکدیگر می‌تواند هم بر عملکرد تحصیلی آنان تأثیر بگذارد و هم نظام ذهنی-معنایی آنان را برای حضور مؤثر و کارآمد در جامعه و ساختارهای مختلف آن آماده نماید. بر مبنای تحلیل مضمونی داده‌های پژوهش، مهارت‌های گروهی موردنیاز دانش‌آموزان شاهد و ایثارگر را می‌توان در دو بعد مورد بحث قرار داد: مشارکت و کار گروهی، و شبکه‌سازی اجتماعی. دانش‌آموزان باید بتوانند تیم‌های مختلف برای حل تکالیف کلاسی تشکیل بدهند و به راحتی خودشان را این گروه و تیم‌ها سازگار کنند. آنان نیاز است که کار گروهی و همکاری هدفمند برای حل تکالیف در کلاس‌های درسی را یاد بگیرند و همزمان بتوانند اختلافاتی که در چنین تیم‌هایی به طور طبیعی اتفاق می‌افتد را مدیریت کنند. برآیند چنین فعالیت‌هایی می‌تواند تقویت روحیه همکاری و مشارکت در دانش‌آموزان و آماده‌سازی ذهنی و عینی آنان برای همکاری و مشارکت در عرصه‌های مختلف اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی در آینده است (آفریانی^۲ و سولسیا^۳، ۲۰۲۳). شبکه‌سازی اجتماعی دیگر مهارت گروهی موردنیاز دانش‌آموزان شاهد و ایثارگر است که ارتباط مستقیمی که روحیه همکاری و مشارکت در آنان دارد. بر مبنای این مهارت، دانش‌آموزان باید بتوانند شبکه روابط بین دوستان و هم‌کلاسی‌های خودشان ایجاد کنند. آنان در چنین شبکه‌هایی تعامل، همکاری و مشارکت را فرامی‌گیرند؛ مسئله‌ای که در عصر دیجیتال و شبکه‌ای شدن ساختارهای مختلف جامعه، برای آنان در آینده یک ضرورت محسوب خواهد شد (لی^۴ و چین^۵، ۲۰۱۷). به هر حال چنین مهارت‌هایی می‌تواند هم موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان شاهد و ایثارگر را به دنبال داشته باشد و هم زمینه را برای حضور مؤثر و کارآمدتر آنان در جامعه در آینده فراهم نماید.

د) مهارت‌های ارتباطی

چهارمین مهارت روانی-اجتماعی موردنیاز دانش‌آموزان شاهد و ایثارگر، مهارت‌های ارتباطی است. این مهارت‌ها عموماً اجتماعی بوده و به نحوه برقراری رابطه دانش‌آموزان با یکدیگر، با معلمان و با جامعه گسترده‌تر بازمی‌گردد. ریشه بسیاری از مسائل و آسیب‌های اجتماعی و روانی به ناتوانی افراد در برقراری ارتباط سازنده و مؤثر بازمی‌گردد. در صورتی که دانش‌آموزان چنین مهارت‌هایی را در مدرسه یاد بگیرند در آینده به صورت مطلوب‌تری می‌توانند در عرصه‌های اجتماعی و فرهنگی حضور پیدا کنند.

¹ Langberg, J. M

² Afriyani, C

³ Solusia, C

⁴ Lee, K. S

⁵ Chen, W

بر مبنای تحلیل مضمونی داده‌های پژوهش، مهارت‌های ارتباطی موردنیاز دانش‌آموزان شاهد و ایثارگر را می‌توان در سه بعد مورد بحث قرار داد: قدرت ارتباط، قدرت تعامل و قدرت انتقال. قدرت ارتباط به توانایی برقراری ارتباط مؤثر و سازنده دانش‌آموزان در سطوح مختلف بازمی‌گردد. بدون توانایی ایجاد ارتباط مؤثر و سازنده، تعامل و انتقال به عنوان دو بعد دیگر مهارت‌های ارتباطی نیز به صورت کارآمد تحقق پیدا نخواهند کرد. ارتباط سازنده و کارآمد دانش‌آموزان تنها محدود به هم‌کلاسی‌ها نیست، بلکه شامل ارتباط با معلمان، مشاوران، دوستان، اعضای خانواده و نهایتاً جامعه می‌باشد (عباسی و همکاران، ۱۴۰۱). در صورت شکل‌گیری مهارت‌های ارتباطی مناسب در دانش‌آموزان آن‌ها بهتر می‌توانند به تعامل با دیگران بپردازند و توانایی مطلوب‌تری برای انتقال مضامین مدنظر خودشان به دیگران خواهند داشت. قدرت تعامل به عنوان دیگر مهارت ارتباطی موردنیاز دانش‌آموزان شاهد و ایثارگر، شامل توانایی حل مسائل و مشکلات شخصی با دوستان و هم‌کلاسی‌ها، توانایی گفتگوی سازنده و مؤثر با آنان و همچنین توانایی همکاری و همیاری بین آنان مرتبط است. در واقع، تعامل پس از شکل‌گیری قدرت ارتباط مؤثر در دانش‌آموزان ایجاد شده و زمینه را برای همیاری و همکاری بیشتر آنان با یکدیگر فراهم می‌نماید (قناعت‌پیشه و صالحی، ۱۳۹۷). این مسئله در نهایت می‌تواند زمینه و بستر مناسبی برای انتقال مفاهیم و مضامین مدنظر دانش‌آموزان به یکدیگر فراهم نماید. قدرت انتقال به عنوان یکی از مهارت‌های ارتباطی به دو نوع توانایی دانش‌آموزان بازمی‌گردد. این دو نوع عبارت‌اند از: توانایی استفاده از مهارت‌های کلامی مانند تاکید بر کلمات، پرسیدن سؤالات مداوم، تشویق‌های کوتاه و ... و توانایی استفاده از مهارت‌های غیرکلامی مانند گوش دادن، توجه کردن، حالت چهره، تکان دادن سر و ... (سولیوا و همکاران، ۲۰۲۲). در صورتی که دانش‌آموزان از چنین توانایی‌ها و مهارت‌هایی برخوردار باشند بهتر می‌توانند با دیگران تعامل برقرار کرده و منظور و مفهوم خودشان را در این تعامل و ارتباط با آنان انتقال بدهند.

۵) مهارت‌های ذهنی-شناختی

پنجمین مهارت روانی-اجتماعی موردنیاز دانش‌آموزان شاهد و ایثارگر، مهارت‌های ذهنی-شناختی است. این مهارت‌ها همانند مهارت‌های ادراکی ماهیتی ذهنی و انتزاعی دارند. بر مبنای تحلیل مضمونی داده‌های پژوهش، مهارت‌های ذهنی-شناختی موردنیاز دانش‌آموزان شاهد و ایثارگر عبارت‌اند از: خلاقیت، تفکر انتقادی، تغییرپذیری، حل مسئله، هوش هیجانی و هوش اجتماعی. همان‌طور که بحث شد، جهان دیجیتالی جهانی همواره در حال تغییر و تحول است. این مسئله سبب شده است که دانش‌آموزان برای سازگاری با این جهان، نیازمند خلاقیت و نوآوری مداوم باشند. در واقع، آنان در زندگی اجتماعی به چنین مهارتی نیاز مبرم دارند. به همین دلیل نیاز است که در مدرسه چنین مهارتی را به خوبی فراگیرند. خلق ایده‌های نو برای حل مسائل در کلاس‌های درسی، توانایی ارائه راه‌حل‌های نو و بدیع و توانایی کاوشگری و پرسشگری نوین از جمله مواردی است که به خلاقیت دانش‌آموزان به عنوان یکی از مهارت‌های ذهنی-شناختی کمک می‌کند (هوبر و همکاران، ۲۰۱۴). در کنار خلاقیت، دانش‌آموزان به توسعه تفکر انتقادی نیز نیاز دارند. آنان لازم است که توانایی استدلال منطقی داشته باشند، بتوانند سؤالات جدی طرح کنند، شواهد موجود را برای پاسخ به این سؤالات تحلیل و ارزیابی کنند، شیوه‌های مرسوم را مورد نقد قرار داده و در نهایت برای حل سؤالات راهکارهای بدیع و خلاقانه ارائه بدهند (موسوی، ۱۳۹۹). این مهارت ارتباط نزدیکی با مهارت حل مسئله دارد. حل مسئله به مواردی مانند تفکر برای راه‌حل‌های گوناگون، توانایی ابداع چندین راه‌حل و انتخاب بهترین راه‌حل از میان آن‌ها توانایی تفکر و استدلال، سنجش روابط علت و معلولی و در نهایت توانایی پیش‌بینی نتایج مرتبط است (لین، ۲۰۲۳). این دو مهارت در کنار خلاقیت می‌توانند زمینه‌های مناسبی برای توسعه تغییرپذیری به عنوان یکی دیگر از مهارت‌های ذهنی-شناختی در دانش‌آموزان فراهم نمایند. جهان دیجیتالی همواره در حال تغییر است و به صورت لحظه‌ای شاهد وقوع مسائل و پدیده‌های نوین هستیم. دانش‌آموزان لازم است که بتوانند به صورت مداوم خودشان را با این تغییرات سازگار نمایند. برای تحقق این مسئله آنان

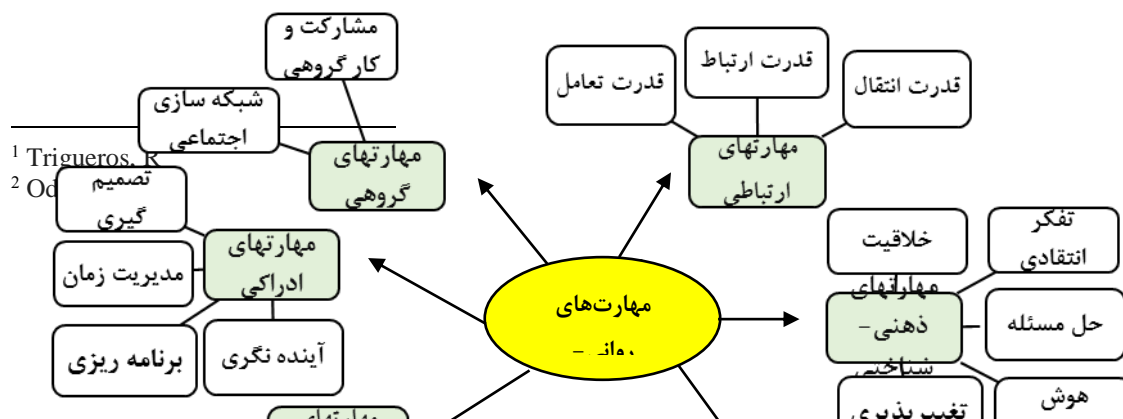
¹ Suleyeva, K

² Lin, C. Y

لازم است مهارت تغییرپذیری را در خودشان تقویت نمایند تا از لحاظ ذهنی و شناختی زمینه‌های لازم برای سازگاری آنان با چنین تحولاتی فراهم شود. در نهایت هوش هیجانی مهارت ذهنی-شناختی دیگری است که دانش‌آموزان شاهد و ایثارگر به آن نیاز خواهند داشت. جهان دیجیتالی، جهان اضطراب و فشار روانی و اجتماعی است و دانش‌آموزان شاهد و ایثارگر نیاز است که خودشان را برای مواجهه با این مسئله آماده کنند. تقویت هوش هیجانی در این دانش‌آموزان می‌تواند در تحقق این مسئله کمک نماید. در این راستا دانش‌آموزان نیاز است که شناخت دقیقی از عواطف، احساسات، هیجانات و نقاط قوت و ضعف خودشان داشته باشند و بر مبنای مدیریت این نظام شخصیتی و تعادل بین عواطف و منطق، به تفکر و استدلال منطقی قبل از انجام هر عملی دست بزنند (تریگیوس^۱ و همکاران، ۲۰۲۰). به هر حال این مهارت‌ها می‌تواند نظام ذهنی و معنایی دانش‌آموزان را مهیای مواجهه مطلوب‌تر با جهان دیجیتالی نماید.

و) مهارت‌های شخصیتی-عاطفی

ششمین مهارت روانی-اجتماعی موردنیاز دانش‌آموزان شاهد و ایثارگر، مهارت‌های شخصیتی-عاطفی است. این مهارت‌ها عموماً به توانمندی دانش‌آموزان در کنترل و مدیریت احساسات، عواطف، توانایی‌های شخصیتی و ... مرتبط است و تحقق آن‌ها می‌تواند دانش‌آموزان را دارای یک نظام شخصیتی منسجم و کارآمد نماید. بر مبنای تحلیل و کدگذاری مضمونی داده‌های پژوهش، مهارت‌های شخصیتی-عاطفی موردنیاز دانش‌آموزان شاهد و ایثارگر عبارت‌اند از: خودکنترلی، خودبرانگیختگی، خودکارآمدی و خودمختاری. خودکنترلی به معنای کنترل و مدیریت «خود» به گونه‌ای است که فرد بیشترین سودمندی رفتاری و شخصیتی را ببرد. در عصر دیجیتال که فشارها و استرس‌های روانی ناشی از تغییرات وسیع و چالش‌های نوین حاکم است، نیاز است دانش‌آموزان شاهد و ایثارگر از توانمندی مدیریت و کنترل این استرس‌ها و فشارها از یک طرف، و کنترل احساسات و عواطف خود در مواجهه با این مسائل از طرف دیگر برخوردار باشند. آنان لازم است با تسلط بر عواطف و احساسات خود و کنترل آن‌ها، خودشان را با شرایط در حال تغییر وفق بدهند (متقی و همکاران، ۱۴۰۰). برای تحقق این مسئله نیاز است که دانش‌آموزان از مهارت عاطفی دیگری به نام خودبرانگیختگی برخوردار باشند. آنان باید بتوانند به خودشان امید و انگیزه بدهند، به آینده خوشبین باشند و در حل مسائل و چالش‌های تحصیلی و غیرتحصیلی که با آن مواجه می‌شوند ابتکار عمل و خلاقیت داشته باشند (اودانگا^۲، ۲۰۱۸). در واقع، خودبرانگیختگی و خودکنترلی می‌تواند سبب شکل‌دهی به فرمی از خودمختاری شخصیتی در دانش‌آموزان شود که بر اساس آن، دانش‌آموزان می‌توانند به صورت مستقل تفکر و استدلال کنند، چالش‌ها را شناسایی کنند و برای نیل به اهداف خود برنامه‌ریزی نمایند (عباسی، ۱۴۰۱). این مسئله البته به معنای دوری‌گزینی دانش‌آموزان از دیگران نیست، بلکه به معنای استقلال داشتن و خودتوانمندی در عین مشارکت، همیاری و همکاری جمعی با دیگر دانش‌آموزان و معلمان است. بر این اساس، خودکارآمدی جمعی نیز به عنوان یک مهارت شخصیتی-عاطفی دارای اهمیت است. دانش‌آموزان باید به امکان موفقیت بیشتر در صورت کار گروهی باور داشته باشند، به نظم جمعی و گروهی در مدرسه پایبند باشند، بتوانند به خود و دیگران انگیزه بدهند و در نهایت به کارآمدی بیشتر تصمیم‌گیری جمعی در حل مسائل در مدرسه ایمان داشته باشند. در این صورت می‌توان نظام شخصیتی و عاطفی مطلوب‌تری را برای دانش‌آموزان انتظار داشت (هوبر و همکاران، ۲۰۱۴). به هر حال، مهارت‌های شخصیتی-عاطفی، بعد دیگری از نظام شخصیتی و ذهنی دانش‌آموزان را تقویت کرده و در نهایت به تقویت مهارت‌های روانی-اجتماعی موردنیاز برای مواجهه با جهان دیجیتالی در آنان کمک می‌کند.

شکل ۱). نقشه مضمونی مهارت‌های روانی-اجتماعی موردنیاز دانش‌آموزان

بحث و نتیجه گیری:

پژوهش حاضر به شناسایی و بررسی مهارت‌های روانی-اجتماعی موردنیاز دانش‌آموزان شاهد و ایثارگر در عصر دیجیتال پرداخت. همان‌طور که بحث شد اطلاعاتی شدن و شبکه‌ای شدن ویژگی بنیادی جهان نوینی است که عموماً به عنوان عصر اطلاعات یا عصر دیجیتال شناخته می‌شود. این ویژگی‌ها پیامدهای زیادی به دنبال داشته‌اند که تغییر در ساختارهای اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و ... مهمترین آن‌ها است. به تبع این تغییرات مهارت‌هایی که دانش‌آموزان به عنوان نیروهای انسانی آینده جامعه نیاز دارند، دچار تغییراتی شده است. برخی از این مهارت‌ها دیجیتالی شده‌اند و برخی دیگر نیاز به سازگاری با ماهیت و منطق دیجیتالی جهان نوین دارند. چنین مهارت‌هایی عموماً موردنیاز همه دانش‌آموزان است اما دانش‌آموزان شاهد و ایثارگر به دلیل ویژگی‌های متمایزی که دارند، در مواردی نیاز بیشتری به این مهارت‌ها پیدا می‌کنند. چنین دانش‌آموزانی در خانواده‌هایی بزرگ شده‌اند که عموماً یکی از والدین آنان شهید شده‌اند و آنان از این نعمت بهره‌مند نبوده‌اند. این مسئله به مرور سبب شده است که از لحاظ روانی و اجتماعی بیشتر از دیگر دانش‌آموزان در معرض آسیب قرار داشته باشند. نظام شخصیتی آن‌ها در مواردی ممکن است در معرض آسیب قرار بگیرد، بحران‌های روانی را تجربه کنند و در صورت عدم مهارت‌آموزی، در معرض آسیب‌پذیری اجتماعی بیشتری قرار بگیرند. به همین دلیل اهمیت توجه به این مهارت‌ها در دانش‌آموزان شاهد و ایثارگر بیشتر است. علاوه بر این، سبک زندگی بسیاری از این دانش‌آموزان سازگاری بیشتری در مقایسه با دیگر دانش‌آموزان با عناصر ارزشی و هنجاری حاکم بر جامعه ایرانی دارد و همین امر سبب می‌شود که در صورت آسیب‌پذیری در اثر عدم کسب مهارت‌های روانی-اجتماعی، جامعه بیشتر در معرض خطر قرار بگیرد. به هر حال آنچه مشخص است این می‌باشد که دانش‌آموزان شاهد و ایثارگر نیازمندی بیشتری به کسب مهارت‌های روانی-اجتماعی مرتبط با عصر دیجیتال دارند.

نتایج پژوهش حاضر بیانگر این مسئله بود که مهارت‌های روانی-اجتماعی موردنیاز دانش‌آموزان شاهد و ایثارگر را می‌توان در ۶ بعد اصلی تقسیم‌بندی نمود: مهارت‌های اطلاعاتی، مهارت‌های ادراکی، مهارت‌های ارتباطی، مهارت‌های گروهی، مهارت‌های

ذهنی-شناختی و مهارت‌های شخصیتی-عاطفی. مفصل‌بندی و پیوند سیستماتیک این مهارت‌ها با یکدیگر، ساختار و شبکه مضامین مهارت‌های روانی-اجتماعی موردنیاز دانش‌آموزان شاهد و ایثارگر را شکل خواهد داد. مهارت‌های اطلاعاتی در عصر دیجیتال یک ضرورت انکارناپذیر هستند. با توجه به اینکه عصر نوین بر بنیاد اطلاعات شکل گرفته است و تغییرات اتفاق افتاده در ساختارهای مختلف جامعه اطلاعات‌محور هستند، دانش‌آموزان نیاز به فراگیر مهارت‌های اطلاعاتی هستند. این مهارت‌ها هم برای فرآیند تحصیل و موفقیت عملکرد تحصیلی آنان ضرورت دارد و هم برای حضور در عرضه اجتماعی و زندگی فرهنگی-اجتماعی آنان اهمیت بنیادی دارد. به هر حال، جهان در ابعاد مختلف آن در حال دیجیتالی‌شدن و اطلاعاتی‌شدن است و دانش‌آموزان که نسل آتی نیروی انسانی در جامعه ایرانی هستند، بدون بهره‌مندی از این مهارت‌ها نمی‌توانند چندان کارآمدی اجتماعی داشته باشند. اما در صورتی که دانش‌آموزان شاهد و ایثارگر ذهنیت اطلاعاتی داشته باشند و به مهارت‌های اطلاعاتی مجهز باشند جامعه ایرانی نیز بیشترین بهره‌مندی را از آنان در آینده خواهد برد. نتایج این بخش از پژوهش در راستای نتایج پژوهش‌های دشتستانی و حجت‌پناه (۲۰۲۲)، گایتز (۲۰۱۰) و کاوری و همکاران (۲۰۱۹) است. نتایج کلی این پژوهش‌ها نشان می‌دهد که مهارت‌های اطلاعاتی در ابعاد و سطوح مختلف برای دانش‌آموزان اهمیتی اساسی دارد.

علاوه بر مهارت‌های اطلاعاتی، دانش‌آموزان شاهد و ایثارگر در عصر دیجیتال نیازمند مهارت‌های ادراکی نیز می‌باشند. این مهارت‌ها مستقیماً نظام ذهنی و تفسیری دانش‌آموزان را جهت داده و آنان را برای پذیرش دیگر مهارت‌ها آماده می‌کنند. بر مبنای نتایج پژوهش، مهارت‌های ادراکی مسائلی مانند برنامه‌ریزی، آینده‌نگری، تصمیم‌گیری و مدیریت زمان را شامل می‌شوند. این مهارت‌ها را می‌توان نوعی استراتژی برای مواجهه مطلوب‌تر با جهان دیجیتالی و تغییرات نشأت‌گرفته از آن قلمداد نمود. دانش‌آموزان شاهد و ایثارگر برای مواجهه مطلوب‌تر با چنین جهانی، نیازمند آینده‌نگری هستند. علاوه بر این آنان نیاز به ترسیم اهداف مختلف در حوزه‌های گوناگون هستند که نیاز است برای نیل به آن‌ها برنامه‌ریزی کرده و تصمیم‌گیری کنند. در تحقق این فرآیند، دانش‌آموزان به مدیریت زمان نیز نیاز دارند؛ مسئله‌ای که در عصر دیجیتال و با توجه به خاصیت فشرده‌گی زمان در آن، از اهمیت بسزایی برخوردار است. نتایج این بخش از پژوهش در راستای نتایج پژوهش‌های عباسی و همکاران (۱۴۰۱)، گذری و مویدی (۱۴۰۱) و لانگبرگ و همکاران (۲۰۱۲) است. نتایج کلی این پژوهش‌ها بر اهمیت مهارت‌های ادراکی در ابعاد و سطوح مختلف برای دانش‌آموزان تاکید دارد. علاوه بر این، نتایج پژوهش نشان داد که مهارت‌های جمعی از جمله مشارکت و کار گروهی، و شبکه‌سازی اجتماعی نیز برای دانش‌آموزان شاهد و ایثارگر از اهمیتی بنیادی برخوردار است. این دانش‌آموزان به دلیل مسائل و چالش‌های روانی و اجتماعی بیشتری که به طور طبیعی نسبت به دیگر دانش‌آموزان دارند، در معرض دورافتادگی اجتماعی بیشتری برخوردار هستند. کسب مهارت‌های گروهی و جمعی می‌تواند به آنان کمک نماید تا دچار دورافتادگی اجتماعی و پیامدهای منفی ناشی از آن نشوند. نتایج این بخش از پژوهش در راستای نتایج پژوهش‌های آفریانی و سولسیا (۲۰۲۳) و لی و چین (۲۰۱۷) است که بر شبکه‌سازی اجتماعی و کار گروهی و جمعی به عنوان دو مهارت گروهی بنیادی برای دانش‌آموزان در عصر نوین تاکید دارند.

برای تحقق مشارکت، همیاری و همکاری در دانش‌آموزان شاهد و ایثارگر، کسب مهارت‌های ارتباطی از اهمیت اساسی برخوردار است. نتایج پژوهش بیانگر این بود که دانش‌آموزان شاهد و ایثارگر نیاز به کسب مهارت‌هایی مانند توانایی برقراری ارتباط سازنده و کارآمد، تعامل با دیگران (از جمله دوستان، همکلاسی‌ها، معلمان، مشاوران، خانواده و ...) دارند تا بتوانند در این حین هم قدرت انتقال معنا و مضامین مدنظر خودشان را کسب کنند و هم به صورت مطلوب‌تری در گروه‌ها و شبکه‌های موجود در مدرسه و جامعه عضو شده و فعالیت نمایند. در واقع، مهارت‌های ارتباطی فراتر از سودمندی‌های زیادی که می‌توانند برای دانش‌آموزان داشته باشند، بستری برای کنشگری جمعی و گروهی توسط دانش‌آموزان شاهد و ایثارگر فراهم می‌نمایند. نتایج این بخش از پژوهش در راستای نتایج پژوهش‌های عباسی و همکاران (۱۴۰۱) و سولیو و همکاران (۲۰۲۲) است. تاکید عمده نتایج این پژوهش‌ها بر نقش مثبت مهارت‌های ارتباطی در عملکرد تحصیلی و زندگی اجتماعی دانش‌آموزان در سطوح و ابعاد مختلف است.

علاوه بر مهارت‌های ذکر شده، نتایج پژوهش حاضر نشانگر این بود که دانش‌آموزان شاهد و ایثارگر نیازمند مهارت‌های ذهنی و شناختی نیز می‌باشند. این مهارت‌ها همانند مهارت‌های ادراکی، نظام ذهنی و روانی دانش‌آموزان را جهت داده و آنان را برای کنشگری جمعی در مدرسه و جامعه آماده می‌کند. علاوه بر این، این مهارت‌ها سبب بهبود عملکرد دانش‌آموزان در مواجهه با چالش‌ها و مسائل مختلف ناشی از دیجیتالی و اطلاعاتی شدن جامعه می‌گردد. خلاقیت، تفکر انتقادی، تغییرپذیری، هوش هیجانی، توانایی حل مسئله و ... مهمترین این مهارت‌ها هستند که به‌مانند مجموعه استراتژی‌های ذهنی و منطقی، دانش‌آموزان را آماده مواجهه عقلانی با جهان نوین می‌کند. در واقع، تمرین این مهارت‌ها در مدرسه و تقویت فرآیندی آن‌ها، مقدمه‌ای است برای مواجهه عینی و واقعی دانش‌آموزان با چالش‌ها و مسائل عصر دیجیتال در آینده و در جامعه. نتایج این بخش از پژوهش در راستای نتایج پژوهش‌هایی مانند موسوی (۱۳۹۹)، لین (۲۰۲۳) و تریگیوس و همکاران (۲۰۲۰) است که به طور کلی بر اهمیت مهارت‌های فوق‌الذکر در عملکرد مطلوب‌تر دانش‌آموزان تاکید دارند. در نهایت دانش‌آموزان شاهد و ایثارگر نیازمند مهارت‌های شخصیتی-عاطفی نیز هستند. این مهارت‌ها نوعی استقلال شخصیتی و کارآمدی نظام عاطفی را در دانش‌آموزان به دنبال دارد و سبب عملکرد بهتر آن‌ها در حوزه‌های مختلف می‌گردد. خودکنترلی، خودکارآمدی، خودمدیریتی و خودبرانگیختگی مهمترین این مهارت‌ها هستند. نتایج این بخش پژوهش در راستای یافته‌های متقی و همکاران (۱۴۰۰)، اوادنگا (۲۰۱۸) و عباسی (۱۴۰۱) است که بر نقش مهارت‌های شخصیتی-عاطفی در ابعاد مختلف بر عملکرد دانش‌آموزان تاکید دارند و چنین مهارت‌هایی را برای دانش‌آموزان در عصر جدید یک ضرورت محسوب می‌نمایند.

در یک نتیجه‌گیری نهایی می‌توان گفت که دانش‌آموزان شاهد و ایثارگر به دلیل خاصیت‌ها و ویژگی‌های متمایزی که دارند و بیشتر از دیگر دانش‌آموزان نیازمند توجه هستند، طبیعتاً نیاز بیشتری به مهارت‌های روانی-اجتماعی ذکر شده در این پژوهش دارند. چنین مهارت‌هایی قاعدتاً مختص دانش‌آموزان شاهد و ایثارگر نیست، اما به نظر می‌رسد نیاز است که بر تحقق بیشتر آن‌ها در دانش‌آموزان شاهد و ایثارگر بنا به دلایلی که ذکر شد، تاکید شود.

مراجع

- بدری گرگری، رحیم؛ منصور، پریناز؛ فرجیان، فاطمه. (۱۳۹۴). پیش‌بینی مهارت‌های مدیریت زمان انجام تکالیف درسی بر اساس مدل کوپر در دانش‌آموزان دختر دوره متوسطه اول تبریز. پژوهش در یادگیری آموزشگاهی و مجازی، ۱۱(۱)، ۱۷-۲۴.
- عباسی، فرح؛ معتمد، حمیدرضا؛ قاسمی زاد، علیرضا. (۱۴۰۱). تبیین ویژگی‌های برنامه درسی مبتنی بر مهارت‌های زندگی مقطع ابتدایی نظام آموزشی ایران. فصلنامه رهبری و مدیریت آموزشی، ۱۶(۱)، ۵۷-۸۸.
- قناعت‌پیشه، مریم؛ صالحی، مسلم. (۱۳۹۷). مقایسه مهارت‌های اجتماعی و یادگیری خود راهبر دانش‌آموزان مدارس هوشمند و سنتی دوره متوسطه دوم. دوم‌نامه علمی - پژوهشی رهیافتی نو در مدیریت آموزشی، ۹(۳۳)، ۷۳-۸۸.
- گذری، صفورا؛ مویدی، فرح. (۱۴۰۰). بررسی تأثیر آموزش مهارت تصمیم‌گیری و تفکر انتقادی بر بهبود عملکرد تحصیلی در دانش‌آموزان دختر دوره متوسطه دوم، مطالعات روانشناسی و علوم تربیتی، ۴(۳۵)، ۳۴۵-۳۳۵.
- متقی، زینب؛ حقیقتیان، منصور؛ اسماعیلی، رضا. (۱۴۰۰). رابطه بین سرمایه‌های اجتماعی و فرهنگی والدین با مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان دوره متوسطه اول شهرضا. فصلنامه مطالعات فرهنگ - ارتباطات، ۲۲(۵۵)، ۱۵۱-۱۷۶.
- مرادی، رحیم؛ شریفی درآمدی، پرویز؛ زراعی زوارکی، اسماعیل. (۱۳۹۲). تأثیر چند رسانه‌ای آموزشی بر رشد مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی پایه پنجم ابتدایی شهر تهران. فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات در علوم تربیتی، ۴(۱۳)، ۵-۲۲.

- Afriyani, C., & Solusia, C. (2023). Students' Perception on Group Work Activity at The Tenth Grade English Class of SMAN 10 Padang. *Journal of English Language Teaching*, 11(4), 647-658.
- Ananiadou, K., & Claro, M. (2009). 21st century skills and competences for new millennium learners in OECD countries. OECD education working papers, no. 41. *OECD Publishing (NJI)*.
- Attride-Stirling, J. (2001). Thematic networks: an analytic tool for qualitative research. *Qualitative research*, 1(3), 385-405.
- Baterna, H. B., Mina, T. D. G., & Rogayan Jr, D. V. (2020). Digital Literacy of STEM Senior High School Students: Basis for Enhancement Program. *International Journal of Technology in Education*, 3(2), 105-117.
- Ben Youssef, A., Dahmani, M., & Ragni, L. (2022). ICT use, digital skills and students' academic performance: Exploring the digital divide. *Information*, 13(3), 129.
- Castells, M. (2011). The information age: Economy, society and culture (3 volumes). *Blackwell, Oxford*.
- Claro, M., Preiss, D. D., San Martín, E., Jara, I., Hinostroza, J. E., Valenzuela, S., ... & Nussbaum, M. (2012). Assessment of 21st century ICT skills in Chile: Test design and results from high school level students. *Computers & Education*, 59(3), 1042-1053.
- Creswell, J. W. (2016). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. Sage publications.
- Dashtestani, R., & Hojatpanah, S. (2022). Digital literacy of EFL students in a junior high school in Iran: voices of teachers, students and Ministry Directors. *Computer Assisted Language Learning*, 35(4), 635-665.
- Gainer, J. S. (2010). Critical media literacy in middle school: Exploring the politics of representation. *Journal of Adolescent & Adult Literacy*, 53(5), 364-373.
- Huber, L. R., Sloof, R., & Van Praag, M. (2014). The effect of early entrepreneurship education: Evidence from a field experiment. *European Economic Review*, 72, 76-97.
- Jackman, J. A., Gentile, D. A., Cho, N. J., & Park, Y. (2021). Addressing the digital skills gap for future education. *Nature Human Behaviour*, 5(5), 542-545.
- Jara, I., Claro, M., Hinostroza, J. E., San Martín, E., Rodríguez, P., Cabello, T., ... & Labbé, C. (2015). Understanding factors related to Chilean students' digital skills: A mixed methods analysis. *Computers & Education*, 88, 387-398.
- Kawuri, M. Y. R. T., Jufriansyah, A., Setiamukti, D. D., & Sulisworo, D. (2019). Implementation E-Learning based moodle on physics learning in senior high school. *Indonesian Journal of Science and Education*, 3(2), 93-102.
- Langberg, J. M., Epstein, J. N., Becker, S. P., Girio-Herrera, E., & Vaughn, A. J. (2012). Evaluation of the homework, organization, and planning skills (HOPS) intervention for middle school students with attention deficit hyperactivity disorder as implemented by school mental health providers. *School psychology review*, 41(3), 342-364.
- Lee, K. S., & Chen, W. (2017). A long shadow: Cultural capital, techno-capital and networking skills of college students. *Computers in human behavior*, 70, 67-73.
- Lewin, C., & McNicol, S. (2015). Supporting the development of 21st century skills through ICT. *KEYCIT 2014-Key Competencies in Informatics and ICT*, (7), 181-198.

- Lin, C. Y. (2023). Creative problem-solving ability does not occur by chance: Examining the dynamic system model of creative problem solving ability. *Gifted Education International*, 02614294221149478.
- Odanga, S. (2018). Strategies for increasing students' self-motivation. *Asian Research Journal of Arts & Social Sciences*, 6(4), 1-16.
- Pagan, L., Argentin, G., Gui, M., & Stanca, L. (2016). The impact of digital skills on educational outcomes: evidence from performance tests. *Educational studies*, 42(2), 137-162.
- Purcell, K., Buchanan, J., & Friedrich, L. (2013). The impact of digital tools on student writing and how writing is taught in schools. *Washington, DC: Pew Research Center*, 16.
- Suleyeva, K., Tovma, N., & Zakirova, O. (2022). Developing emotional intelligence in elementary school children in Russia: verbal and non-verbal communication. *Education 3-13*, 50(8), 1095-1106.
- Trigueros, R., Sanchez-Sanchez, E., Mercader, I., Aguilar-Parra, J. M., López-Liria, R., Morales-Gázquez, M. J., ... & Rocamora, P. (2020). Relationship between emotional intelligence, social skills and peer harassment. A study with high school students. *International journal of environmental research and public health*, 17(12), 4208.
- Van Laar, E., Van Deursen, A. J., Van Dijk, J. A., & De Haan, J. (2017). The relation between 21st-century skills and digital skills: A systematic literature review. *Computers in human behavior*, 72, 577-588.